

Daniel Koteluk

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Czerwieńsku

ROZDZIEWIĘK MIĘDZY ADMINISTRACJĄ PARTYJNO-PAŃSTWOWĄ A SPOŁECZEŃSTWEM NA TLE KATECHIZACJI SZKOLNEJ W OSADZIE WIEJSKIEJ CZERWIEŃSK W POWIECIE ZIELONOGÓRSKIM W LATACH 1952-1956

Wprowadzenie w życie systemu komunistycznego na wsi zielonogórskiej, którego orędownikiem w kraju po zakończeniu II wojny światowej była popierana przez Związek Radziecki Polska Partia Robotnicza (PPR), wiązało się z ustępstwami taktycznymi z jej strony na rzecz Kościoła katolickiego. Borykająca się bowiem w latach 1945-1947 z legalną opozycją w postaci Polskiego Stronnictwa Ludowego i licznymi zbrojnymi formacjami niepodległościowymi partia ta nie mogła sobie pozwolić na otwarty konflikt z duchowieństwem polskim. Tym bardziej że to właśnie katolicycy księży w umiejętny sposób zachęcali ludzi przybywających najczęściej z Kresów Wschodnich do osiedlenia się na omawianym terenie. Postąpił tak m.in. ksiądz Alojzy Grucel, który przekonał przesiedleńców, aby opuścili pociąg w Gozdniczy, w którym spędzili kilka tygodni, obiecując im, że w nowym miejscu pobytu będą mieć czynny kościół i duszpasterza¹. Przywiązanie ludności wiejskiej do wiary katolickiej objawiało się m.in. w ten sposób, że jej przedstawiciele masowo przeprowadzali się „tam, gdzie był kapłan”². Z racji integrującej roli duchowieństwa wśród kształtującej się społeczności chłopskiej tworzony przez partię komunistyczną aparat partyjno-państwowy formalnie akceptował powstającą w wielkim trudzie administrację kościelną na wsi zielonogórskiej.

Dotyczyło to również oświaty, gdyż zgodnie z wciąż aktualnymi regulacjami z lat 1938-1939 nauka religii w roku szkolnym 1945-1946 w klasach I-VII była obowiązkowa. Odbywała się ona w wymiarze dwóch godzin tygodniowo³. Rzeczywistą

¹ Odpis pisma księdza Alojzego Grucela do Kurii Arcybiskupiej Wrocławskiej z 27 kwietnia 1953 r., Nadzór nad kurią biskupią. Sprawozdania z konferencji rejonowych księży, notatki służbowe z rozmów z księżmi 1950-1959, Wydział do Spraw Wyznań [dalej WdSW], Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze [dalej PWRN], Archiwum Państwowe w Zielonej Górze z siedzibą w Starym Kisielinie [dalej AP w ZG SK], sygn. 3212.

² E. Nowicki, *Wspomnienia z pierwszych lat urzędowania w diecezji gorzowskiej*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. P. Socha i Z. Lec, Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998, s. 532.

³ *Plany godzin i materiały programowe na rok szkolny 1945/46 dla szkół powszechnych i I-iej klasy gimnazjów ogólnokształcących*, Warszawa 1945, s. 3, 5.

intencją władz komunistycznych była jednak stopniowa laicyzacja sfery publicznej oraz ateizacja procesu wychowawczego obejmującego dzieci chłopskie. Pod pojęciem laicyzacji uznaje się usunięcie wszelkich akcentów konfesyjnych z życia publicznego. Ateizacja zaś to nic innego jak przyczynienie się do szeroko rozumianej zmiany mentalności danej jednostki skutkującej odrzuceniem przez nią religii jako jednego z wyznaczników jej zachowania⁴. Mając na uwadze rozłożoną w czasie realizację tych celów, już na początku kwietnia 1946 r. nauczycielka ze wsi Kotła Stanisława Rudnicka uczestniczyła w zorganizowanym w Żaganiu zjeździe dolnośląskich nauczycieli. W jego trakcie, wraz z innymi osobami, wysłuchała licznych referatów poświęconych zadaniom nauczycieli w Polsce Ludowej, w których „mówiono już o świeckim kierunku nauczania i o marksistowskim naukowym poglądzie na świat”⁵. Wielu ich odbiorcom wystąpienia te się nie spodobały. Władza zdawała sobie sprawę z tego, że doświadczonych nauczycieli z przedwojennym dorobkiem trudno będzie pozyskać dla jej programu. Dlatego też jej zwolennicy skutecznie propagowali konieczność zastąpienia tych osób młodą i szybko wykształconą kadrą nauczycielską, która nie była obciążona, jak to określono, zbędnymi tzw. kwalifikacjami utrudniającymi ideologizację oraz laicyzację systemu wychowawczego dzieci i młodzieży. W zamyśle pepeerowca i czołowego realizatora polityki partii w kierownictwie Związku Nauczycielstwa Polskiego Eustachego Kuroczko tak przygotowany do zawodu dany nauczyciel „nie będzie się obawiał zmian programowych, nie będzie się lękał tego, że nie potrafi uczyć wg nowego, lepszego programu; na odwrót, każdą zmianę w programach, dążącą do rozszerzenia i umocnienia naukowego poglądu na świat wychowanka, będzie witał jako przejaw postępu w życiu i w nauce”⁶.

Likwidacja niezależnej formacji chłopskiej oraz utrwalenie się władzy partii komunistycznej w kraju zakończyły proces jej konsolidacji polegający na powołaniu w grudniu 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w wyniku wchłonięcia przez PPR – Polskiej Partii Socjalistycznej. W czasie kongresu zjednoczeniowego tych ugrupowań politycznych sekretarz Komitetu Centralnego PZPR Aleksander Zawadzki przypisał Kościołowi tendencję do ingerencji w bieżące sprawy natury politycznej. Zapowiedział on nie tylko jej ukrócenie, ale również obwieścił, że „PZPR stoi na gruncie rozdziału Kościoła od Państwa, na gruncie świeckości szkolnictwa i wszelkich instytucji państwowych”⁷. Obawy wierzących wyrażane w prywatnych

⁴ J.W. Wołoszyn, „Walczyć o dusze młodzieży”. Zmagania Związku Młodzieży Polskiej z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie 1948-1957, Lublin 2009, s. 47.

⁵ S. Rudnicka, *Mój pierwszy rok*, [w:] *Mój dom nad Odrą. Pamiętniki i wspomnienia mieszkańców Ziemi Lubuskiej*, wybór i oprac. J. Koniusz, t. 3, Zielona Góra 1971, s. 121.

⁶ E. Kuroczko, *O postawę społeczną nauczyciela*, Warszawa 1947, s. 46; S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania wiek XX*, red. J. Miąso, t. 1, Warszawa 1980, s. 338.

⁷ *Przemówienie Aleksandra Zawadzkiego, sekretarza KC PZPR na Kongresie PZPR w dniu 18 grudnia 1948 r.*, [w:] *Państwo i Kościół (kilka dokumentów)*, Warszawa 1949, s. 5-7.

rozmowach na temat prognozowanej przez nich konfrontacji komunistów polskich z hierarchią kościelną potwierdziły się, ponieważ dopiero co powstała PZPR zdecydowała się na otwarty konflikt⁸.

Miejszem zapoczątkowanej przez partię rywalizacji z duchowieństwem o „rząd dusz” młodych ludzi stała się także wiejska oświata. Istotą nowej wersji programów nauczania opracowanej w 1950 r. w Państwowym Ośrodku Oświatowych Prac Programowych i Badań Pedagogicznych (od 1952 r. Instytut Pedagogiki) było kształtowanie naukowego poglądu na świat, wynikającego z osiągnięć materializmu dialektycznego i historycznego, a także formowanie moralności socjalistycznej⁹. Pogląd ten podzielali decydenci zielonogórskiego szkolnictwa, gdyż zgodnie ze wskazówkami I sekretarza KC PZPR Bolesława Bieruta ogłoszonymi w 1951 r. podczas III Zjazdu Związku Nauczycielstwa Polskiego widzieli oni konieczność „wychowania nowego człowieka socjalistycznego”¹⁰.

Objawiało się to m.in. w ideologizacji programów nauczania. W klasie II szkoły podstawowej w trakcie lekcji języka polskiego propagowano kolektywizację obliczoną na ekonomiczne ubezwłasnowolnienie indywidualnych rolników. Dzieci otrzymywały np. od budzącej ich zaufanie nauczycielki rozsypankę, z której układały opowiadanie o następującej treści: „Traktorzysta wyjechał w pole na traktorze. Orał cały dzień. Zaorał duży kawał ziemi spółdzielni produkcyjnej. Wieczorem wrócił zadowolony do domu. Nasz traktorzysta jest przodownikiem pracy”¹¹. Na zajęciach z matematyki zadawano uczniom klasy V lub VI ćwiczenia nawiązujące „do rozmaitych prac w spółdzielni produkcyjnej układając odpowiednie zadania tekstowe”¹². Dzieci zapoznawano także z życiorysami Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina. Natomiast z okazji przypadających w kwietniu 1952 r. sześćdziesiątych urodzin Bolesława Bieruta w świetle relacji jednego z nauczycieli „omawialiśmy życie i działalność naszego ukochanego wodza. Wyszliśmy wówczas hasło: »Staramy się uporczywie zdobywać wiedzę, tak jak to czynił Bolesław Bierut«”¹³.

⁸ Raport miesięczny za czas od 30 listopada do 31 grudnia 1948 r., Sprawozdania dekadowe i miesięczne poszczególnych pionów b. PUBP w Międzyrzeczu za 1948 r., Akta Archiwum b. KW MO w Zielonej Górze, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu [dalej AIPN Po], sygn. IPN Po 060/56, t. 5 z 23; R. Hiscocks, *Poland Bridge for the Abyss? An Interpretation of Developments in Post-War Poland*, London 1963, s. 161-166.

⁹ S. Mauersberg, *op. cit.*, s. 362.

¹⁰ Sprawozdanie Wydziału Oświaty za rok 1951, Sprawozdania z prac Kuratorium Okręgu Szkolnego, Kuratorium Okręgu Szkolnego, Prezydium WRN w Zielonej Górze, AP w ZG SK, sygn. 7250. Zachowano w artykule oryginalną pisownię cytowanych źródeł.

¹¹ H. Kein, J. Rytlowa, *Ćwiczenia słownikowe i ćwiczenia w mówieniu i pisanii w klasach I-IV*, Warszawa 1956, s. 70.

¹² C. Wysocki, *Niektóre formy pracy Organizacji Harcerskiej w naszej szkole*, [w:] *Z doświadczeń wychowawcy klasowego w szkole podstawowej. Praca zbiorowa*, oprac. K. Kuligowska, B. Wilgocka, red. W. Okoń, Warszawa 1953, s. 102.

¹³ S. Czarnecki, *Wprowadzenie i przestrzeganie regulaminu uczniowskiego*, [w:] *Z doświadczeń wychowawcy...*, s. 77.

W działalności wychowawczej polscy nauczyciele i rodzice zobowiązani byli do korzystania z doświadczeń radzieckiego pedagoga Antoniego Makarenki, który propagował kolektywne wychowanie, powołując się przy tym na słowa „genialnego ogrodnika, towarzysza Stalina” uważającego, że „Ludzi trzeba troskliwie i uważnie hodować, jak ogrodnik hoduje umiłowane drzewo owocowe”¹⁴.

Oprócz ideologizacji dokonywał się w szkołach proces laicyzacji. Na lekcjach matematyki zakładano, że „podstawowe wiadomości matematyczne, jakie dziecko zdobywa w klasie I, zmierzają do wyrobienia w nim umiejętności realnego, logicznego i dialektycznego myślenia, przygotowują tym samym grunt do kształtowania naukowego poglądu na świat”¹⁵. Charakter antykościelny miały odbywające się przed rozpoczęciem roku szkolnego tzw. konferencje sierpniowe. W ich trakcie instruuowano dyrektorów szkół oraz podlegających im nauczycieli o organizacji i toku programowym roku szkolnego. W 1953 r. w województwie zielonogórskim podczas tych konferencji „we wszystkich powiatach zasadniczym przedmiotem w dyskusji było zagadnienie kształtowania światopoglądu naukowego młodzieży”¹⁶. Rugowano też naukę religii z placówek oświatowych. W roku szkolnym 1955/1956 katechizacja w województwie zielonogórskim odbywała się jedynie w 76 z nich na łączny stan 709 szkół (w tym 20 liceach i 32 szkołach zawodowych)¹⁷.

Dążąc do uzależnienia społeczności szkolnej, już w 1949 r. Komitet Centralny PZPR podjął decyzję o podporządkowaniu komitetów rodzicielskich niższemu strukturalnie partii funkcjonującym we wszystkich placówkach oświatowych¹⁸. O ich składzie osobowym decydowały zarówno w przedszkolach, jak i szkołach wiejskich lokalne ognia PZPR i Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (UBP). Nie mieli do nich dostępu: kułacy, spekulanci, kupcy, rzemieślnicy oraz organiści kościelni¹⁹.

Przedstawione zmiany w oświacie budziły sprzeciw u mieszkańców powiatu zielonogórskiego, w tym osady wiejskiej Czerwieńsk oraz pobliskich wsi. Świadczą o tym wydarzenia, jakie rozegrały się w 1952 r. w szkole w Nietkowie, gdzie pełniący posługę duszpasterską od 1946 r. proboszcz parafii pw. św. Wojciecha w Czerwieńsku,

¹⁴ *Nagroda i kara w wychowaniu. Pogadanka dla rodziców nr 11*, red. W. Bisko, Warszawa 1953, s. 42.

¹⁵ J. Hawlicki, *Z doświadczeń nauczania arytmetyki w klasie I*, Warszawa 1953, s. 4.

¹⁶ Sprawozdanie Wydziału Oświaty za III kwartał 1953 r., Sprawozdania z prac Kuratorium Okręgu Szkolnego...

¹⁷ Podano za: J. Sikorski, *Długa droga do przelotmu. Państwo a Kościół rzymskokatolicki w województwie zielonogórskim w roku 1956*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2005, nr 12, s. 106.

¹⁸ W. Chmielewski, *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944-1956)*, Warszawa 2006, s. 332-333.

¹⁹ Raport miesięczny za okres od 30 kwietnia do 31 maja 1949 r., Sprawozdania dekadowe i miesięczne poszczególnych pionów b. PUBP w Międzyrzeczu za 1949 r., Archiwum b. KW MO w Zielonej Górze, AIPN Po, sygn. IPN Po 060/56, t. 6 z 23; Sprawozdanie Wydziału Oświaty za rok 1952, Sprawozdania z prac Kuratorium Okręgu Szkolnego...

ks. Ignacy Zoń²⁰, poinformował dzieci o rzeczywistych intencjach władz partyjno-państwowych polegających na ograniczeniu roli, a następnie wyeliminowaniu Kościoła katolickiego z życia narodu²¹. Przeciwno takim posunięciom rządzących zdecydował się, z własnej inicjatywy, zaprotestować uczeń szóstej klasy Witold Łyżkiewicz. W kwietniu tego roku sporządził on ulotkę o następującej treści:

Ludzie. Czy wy więcej znosicie niedolę komunistów. Nie dajcie się bracia polacy. Co będzie z waszymi dziećmi, które chodzą do szkół uczyć się zakonu Stalina. My bracia polacy nie możemy spocząć na laurach. My musimy walczyć o dobro, ale jakie. Nad tym pytaniem zastanówcie się. Oni nie od razu chcą Boga z Polski wypędzić, lecz pomału. Nie będą komuniści dzieci nam bolszewizować. Nie damy pogrzeć wiary, my naród polski lud. Podpis „Iwie gniazdo”²².

Intencją tego młodego człowieka było rozpowszechnienie tej ulotki podczas nadchodzących obchodów pierwszomajowych. Plan ten pokrzyżowali jednak inni uczniowie, którzy donieśli na niego kierownikowi szkoły, a ten podzielił się uzyskaną od nich wiadomością z funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej w Czerwieńsku²³.

Podobną postawę zajęła nauczycielka Mościcka z Czerwieńska, która odmówiła uczniom pomocy na rzecz reżimowej Organizacji Harcerskiej działającej w ramach młodzieżowej przybudówki PZPR, czyli Związku Młodzieży Polskiej, argumentując, że „na pierwszym miejscu jest kwestia nauki religii, a nie zebrania harcerskie”²⁴. W celu jej zastraszenia, m.in. za tę wypowiedź, zdecydowano o odbyciu z nią rozmowy profilaktycznej w siedzibie Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze²⁵.

W następstwie nieprzychylnego nastawienia wobec komunistycznego ustroju represjonowany ks. Ignacy Zoń został uwięziony, a następnie 6 marca 1954 r. skazany przez Wojewódzki Sąd Rejonowy w Gorzowie Wielkopolskim na osiem lat więzienia²⁶. Probstwo po nim objął w grudniu 1952 r. ks. Ludwik Mucha²⁷. Mimo że brał udział w obliczonym na rozbięcie jedności Kościoła katolickiego, utworzonym

²⁰ *Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Piłskiej, Gorzów Wlkp.* 1949, s. 282.

²¹ Sprawozdanie miesięczne PUBP w Zielonej Górze za miesiąc kwiecień 1952 r., Sprawozdania miesięczne b. PUBP w Zielonej Górze za IV kwartał 1952 r., AIPN Po, sygn. IPN Po 060/69, t. 6.

²² Informacje dziennie nr 30/52 z dnia 19 kwietnia 1952 r. sporządzone na podstawie meldunków PUBP, Informacje dziennie kierowane do I Sekretarza KW PZPR w Zielonej Górze za 1952 r., Archiwum b. KW MO w Zielonej Górze, AIPN Po, sygn. IPN Po 060/44, t. 71 z 85; Sprawozdanie miesięczne PUBP w Zielonej Górze za miesiąc kwiecień 1952...

²³ Sprawozdanie miesięczne PUBP w Zielonej Górze za miesiąc kwiecień 1952...

²⁴ Informacje dziennie nr 15/53 sporządzone na podstawie meldunków PUBP, Informacje dziennie kierowane do I Sekretarza KW PZPR w Zielonej Górze za l. 1953-1954, Archiwum b. KW MO w Zielonej Górze, AIPN Po, sygn. IPN Po 060/44, t. 61 z 85.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ K. Kowalczyk, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła gorzowskiego w latach 1945-1956*, „Studia Paradyks” 2002, nr 12, tab. 1 na s. 42.

²⁷ Życiorys, 2 marca 1953 r., Książd Ludwik Mucha 1951-1962, WdSW, PWRN, AP w ZG SK, sygn. 3057.

z inspiracji PZPR, ruchu „księży patriotów”, to jednak nieustannie w kolejnych latach zabiegał o możliwość przywrócenia katechizacji szkolnej w Czerwieńsku i Nietkowie. Ostatecznie 9 lipca 1955 r., podobnie jak na wcześniejsze jego pisma w tej kwestii, Referat do Spraw Wyznań (RdSW) przy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PRN) w Zielonej Górze odpowiedział mu negatywnie, „wychodząc z założenia, że tam nauki religii w szkołach nie było od roku 1952”²⁸. W obliczu tego niepowodzenia kapłan jesienią 1955 r. podjął równie bezskuteczne zabiegi na rzecz zniesienia zakazu nauczania religii w salce parafialnej, który „udzielony mu został przed 2 laty przez referenta wyznań P.R.N. ob. [Franciszka – D.K.] Kubicza”²⁹. Postąpił on tak zgodnie z zaleceniami kościelnych zwierzchników, którzy doszli do skądinąd zasadnego wniosku, że „nauka religii w kościołach nie zdaje egzaminu, ponieważ objekty te są nieogrzewane, co ujemnie wpływa na frekwencję i uniemożliwia prowadzenie pracy kulturalno rozrywkowej”³⁰. Udaremnienie bowiem przez państwową administrację wyznaniową szkolnej oraz pozaszkolnej posługi katechetycznej spowodowało jej przeniesienie, podobnie jak w innych regionach kraju, do kościoła parafialnego (w Czerwieńsku)³¹.

W 1956 r. w obliczu stopniowej dekompozycji systemu stalinowskiego w Polsce doszło do wzrostu aktywności wierzących. Do podjęcia starań o przywrócenie nauki religii w poszczególnych placówkach oświatowych zachęcał kapłanów i wiernych sam wikariusz kapitulny ks. Zygmunt Selązek³². Inicjatorem tego rodzaju przedsięwzięć wśród ludności był pełniący posługę duszpasterską w parafii Czerwieńsk od września 1955 r. wikary Stanisław Stępień³³. We wsi Laski zabiegi rodziców i kapłana na rzecz katechizacji zostały zniweczone w 1955 r. w następstwie działań funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa³⁴. Mimo tego niepowodzenia duszpasterz kontynuował je,

²⁸ Referat do Spraw Wyznań przy Prezydium PRN w Zielonej Górze do Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium WRN w Zielonej Górze, 9 lipca 1955 r., Ksiądz Ludwik Mucha...

²⁹ Komisja Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Woj. Kom. Frontu Narodowego w Zielonej Górze do Prezydium WRN, Wydział Wyznań, 10 września 1955 r., Ksiądz Ludwik Mucha...

³⁰ Sprawozdanie kwartalne za okres od dnia 1 października do 31 grudnia 1955 r., Sprawozdanie opisowe kierownictwa woj. SB za rok 1955, AIPN Po, sygn. IPN Po 060/44/6.

³¹ Charakterystyka z 23 grudnia 1953 r., Ksiądz Ludwik Mucha...; S. Wójcik, *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego. Na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w latach 1945-1961*, Wrocław 1995, s. 123.

³² Sprawozdanie kwartalne za okres od dnia 1 lipca-30 września 1956 r., Zielona Góra, 11 października 1956 r., Akta Kierownictwa SB KW MO w Zielonej Górze w 1956 r., AIPN Po, sygn. IPN Po 060/44, t. 7 z 85.

³³ Sprawozdanie Kwartalne Powiatowej Delegatury do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego za III kwartał 1956 r., Zielona Góra, 4 października 1956 r., Sprawozdania miesięczne b. PU ds. BP w Zielonej Górze lata 1954-1956, AIPN Po, sygn. IPN Po 060/69, t. 7.

³⁴ Zagadnienie młodzieżowe, Zielona Góra, 14 grudnia 1955 r., Sprawy obiektywne prow. w Wydz. III SB KWMO w Zielonej Górze dot. nielegalnych org. na terenie woj. zielonogórskiego, AIPN Po, sygn. IPN Po 0038/26.

o czym świadczy sporządzona w maju 1956 r. przez RdSW przy Prezydium PRN w Zielonej Górze jego charakterystyka o następującej treści: „ks. wikary Stępień jakkolwiek jest księdzem postępowym to jednak jest bardzo aktywnym na tle nauki religii dzieci i młodzieży”³⁵.

W wyniku zachęty wikarego w dniu rozpoczęcia roku szkolnego 3 września 1956 r. w placówce oświatowej w Czerwieńsku blisko pięćdziesięciu rodziców uczących się tam dzieci zwróciło się z prośbą do jej dyrektorki o przywrócenie nauki religii. Poza tym mająca dobre relacje ze wspomnianym kapłanem żona fotografa Jana Jamrocha podjęła nieskuteczne, w obliczu kategorycznego sprzeciwu nauczycielki Wiktorowskiej, czynności mające na celu zawieszenie krzyża w jej sali lekcyjnej³⁶.

Rozgoryczone tym niepowodzeniem przede wszystkim parafianki, takie jak wymieniona już żona fotografa Jamrochowa, Barbara Płócienniak i Cecylia Śliwa, za wiedzą ks. Stanisława Stępnia przystąpiły do zbierania podpisów pod petycjami domagającymi się katechizacji szkolnej, nie tylko u wiernych w osadzie wiejskiej Czerwieńsk, ale również w Laskach, Nietkowie, Płotach i wsi Wysokie³⁷. W Czerwieńsku, planowo podzielonym na rejony, zabiegały one o akceptację ich starań, odwiedzając dwójkami poszczególnych domowników. Szczególnie pozytywnie do tego przedsięwzięcia, ku rozczarowaniu jej partyjnych przeciwników, odniosły się żony lokalnych pezetperowców, m.in. przewodniczącego Gromadzkiej Rady Narodowej II w Czerwieńsku Mieczysława Skórzewskiego, kolejarza Stępnia oraz funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej Małolepszego i Kylfa (Rylfa?). Z odmową spotkały się one jedynie w domach członków partii Białego oraz Pacholskiego³⁸.

W dniu 23 września 1956 r. 11 kobiet z Czerwieńska, m.in. Gamzowa, Raczyńska i Cecylia Śliwa, złożyło w Wydziale Oświaty Prezydium PRN w Zielonej Górze petycję w sprawie przywrócenia katechizacji w miejscowej szkole. Kierownik wydziału nie chciał się z nimi spotkać, unikając prawdopodobnie konieczności podjęcia decyzji w tej kłopotliwej kwestii. Pozostali urzędnicy w dyskusyjny sposób próbowali wyperswadować petentkom zasadność ich działań, tłumacząc im, że nauka religii nie jest prowadzona już od kilku lat w szkole w Czerwieńsku. W obliczu niemożności rozstrzygnięcia tego problemu na drodze administracyjnej zażądały one, aby zwołano zebranie komitetu rodzicielskiego. Z powodu takiego obrotu sprawy wojewódzki aparat

³⁵ Informacja o oddziaływaniu kleru na młodzież, Zielona Góra, 5 maja 1956 r., Sprawozdania WdSW i Prez. PRN – ref. do spraw wyznań o formach i metodach działania kleru wśród młodzieży, 1956 r., Prezydium WRN w Zielonej Górze, AP w ZG SK, sygn. 2937.

³⁶ Sprawozdanie Kwartałne Powiatowej Delegatury do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego za III kwartał 1956...

³⁷ Sprawozdanie Kwartałne Powiatowej Delegatury do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego za III kwartał 1956...; Sprawozdanie kwartałne za okres od dnia 1 lipca-30 września 1956...

³⁸ Jedną z petycji w sprawie katechizacji, która trafiła do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Zielonej Górze we wrześniu 1956 r., poparło 222 mieszkańców gromady Czerwieńsk (Sprawozdanie kwartałne za okres od dnia 1 lipca-30 września 1956...).

partyjny w Zielonej Górze zdecydował się wyreżyserować przebieg posiedzenia wspomnianego komitetu tak, aby postulat wierzących został odrzucony. Poprzedzono je konsultacjami z dyrektorką placówki Marią Hamową. Poza tym licząc się z masowym uczestnictwem rodziców, zdecydowano się na przeprowadzenie rozmów zwłaszcza z tymi członkami PZPR, których żony podpisały niepożądany przez władze dokument. Nieoczekiwanie w trakcie długotrwałej dyskusji niektórzy z nich zajęli stanowisko sprzeczne z laicyzacyjnymi intencjami wojewódzkiego kierownictwa partii. Dla przykładu można podać, że pezetpeerowiec Woźniak uznał, iż gdyby w całym kraju ludność wystąpiła z podobnymi postulatami, to wówczas rządzący musieliby zgodzić się na ich realizację. Ostatecznie „dzięki właściwej partyjnej postawie takich tow. tow. jak Pacholski, Biała, Broniarek, Skórzewski poszli wszyscy na zebranie KR [Komitetu Rodzicielskiego – D.K.] z tym, że zajmą odpowiednie stanowisko w dyskusji”³⁹.

W dniu 25 września 1956 r. odbyło się decydujące o katechizacji szkolnej posiedzenie komitetu rodzicielskiego w Czerwieńsku. Problem ten starano się z premedytacją zminimalizować, podejmując w jego trakcie inne kwestie związane m.in. z bieżącą działalnością szkoły i współpracą jej pracowników z członkami tego gremium. Zagadnienie to dopiero, jak to określono, w wolnych wnioskach, poruszył członek partii Wolniak, zwracając się z prośbą o wyjaśnienie obecnym osobom tej sprawy przez kierownika Wydziału Oświaty Prezydium PRN w Zielonej Górze Mariana Springera. Rodzice wówczas zaczęli bić brawo, po czym kobiety w obawie przed represjami ze strony organów bezpieczeństwa i nadzorującej je administracji partyjno-państwowej zaczęły jednocześnie się wypowiadać na ten temat, nawzajem się przekrzykując. W powstałym gwarze jedynie trzy z nich odważyły się publicznie wystąpić. Były to wzmiankowane już parafianki Gamzowa, Raczyńska oraz Śliwa, które zgodnie stwierdziły, że domagają się przywrócenia nauki religii i zawieszenia krzyży w imieniu większości rodziców, „nazywając przy tym szkołę oborą bez tego emblematu”⁴⁰. Oświadczenie to spotkało się z zaplanowaną wcześniej ripostą lokalnych członków PZPR, których wystąpienia obnażały, jak to sformułowano, „perfidną robotę zaślepionych dewotek”. Sekretarz Podstawowej Organizacji Partyjnej Olejniczak zarzucał im, w celu zdyskredytowania ich działań, że podobnie jak w przypadku Żywuskiej, Skórzewskiej i Palki „wyłudzano podpis jego pasierbicy noszącej inne nazwisko aby podpisała jego”. W identyczny sposób postąpił bezpartyjny o nazwisku Krupa, któ-

³⁹ Notatka z sytuacji w Czerwieńsku w związku z petycją o nauczaniu religii w szkole, Zielona Góra, 28 września 1956 r., Informacje KW, KP i KOS o laicyzacji szkół 1951-1966, Wydział Oświaty, Zespół Akt KW PZPR w Zielonej Górze, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, oddział Wilkowo [dalej AP ZG od. W.], sygn. 1689; Protokół nr 35 posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Zielonej Górze z dnia 28 września 1956 r., Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW PZPR wrzesień-październik 1956, Zespół Akt KW PZPR w Zielonej Górze, AP ZG od. W., sygn. 235.

⁴⁰ Notatka..., Sprawozdanie Kwartalne Powiatowej Delegatury do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego za III kwartał 1956...

ry nie tylko stanowczo zanegował zasadność powstałej wcześniej petycji wiernych Kościoła katolickiego, ale również zadeklarował usunięcie z niej nazwiska swojej żony. Niezwykle kategorycznie przeciwko katechizacji wypowiedział się milicjant Kyłf (Rylf?). W odpowiedzi na jego wystąpienie „zwrócono mu uwagę z sali aby wychował swą żonę, która idąc do kościoła zabiera nie tylko swoje ale i cudze dzieci”. W podobny sposób zabrał głos, w nadającej ton przez jego przedmówców dyskusji, działacz PZPR Mieczysław Skórzewski, mówiąc m.in. o „nie słuszności nauczania religii w szkole dał przykłady ze swego dzieciństwa kiedy chodził do szkoły z dziećmi żydowskimi i jak one były traktowane”. Dosadnie na temat wyłamującej się spod kontroli partii inicjatywy lokalnej społeczności rozwoził się również kolejarz Stępnia, szkalując przy tym jej pomysłodawcę wikarego Stanisława Stępnia i samego papieża. Zadał on też obecnym kobietom następujące pytanie: „dlaczego zbierające podpisy przy mnie nie miały odwagi powiedzieć z czym przyszły, ale wykorzystały moment mego wyjścia i sprowokowały moją żonę do podpisu? To jest wstrętne tchórzostwo, a za wychowanie dzieci ja odpowiadam, bo dzieci noszą moje nazwisko i wizytówka na drzwiach jest moja nie żony”⁴¹.

W wyniku przedstawionego zachowania lokalnych działaczy partyjnych nie doszło do głosowania nad postulatami wierzących. Ożywiona dyskusja przybrała w krótkim czasie znamiona długotrwałych i niezwykle krytycznych monologów wygłaszanych pod ich adresem, przez uprzednio zmotywowanych przez zwierzchników do zajęcia takiej postawy, poszczególnych przedstawicieli miejscowej administracji partyjno-państwowej. Zdając sobie sprawę z niemożności przeforsowania swoich propozycji, zwolennicy katechizacji szkolnej opuścili zebranie komitetu rodzicielskiego, gdyż nadal uczestniczyło w nim zaledwie pięć kobiet. W zaistniałej sytuacji, komfortowej dla przeciwników tej społecznej inicjatywy, końcowe wyjaśnienie kierownika Wydziału Oświaty Prezydium PRN w Zielonej Górze Mariana Springera „przyjęte zostało z pewnym zrozumieniem bezcelowości akcji”⁴².

W przedstawiony sposób we wrześniu 1956 r. partyjni orędownicy laicyzacji systemu wychowawczego dzieci i młodzieży w Czerwieńsku w świetle wypowiedzi sekretarza propagandy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Zielonej Górze wygrali „walkę” z katolikami zgodnie z następującym założeniem: „Kler rozwija u nas ofensywę i z naszej strony konieczna jest kontrofensywa”⁴³. Sukces ten miał charakter przejściowy, zważywszy na to, że pod koniec października tego roku, w związku z dojściem do władzy w kraju Władysława Gomułki, nastąpił krach systemu stalinowskiego budowanego przez jego politycznego rywala, a zarazem poprzednika na

⁴¹ Notatka...

⁴² Notatka...; Sprawozdanie Kwartalne Powiatowej Delegatury do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego za III kwartał 1956...

⁴³ Protokół nr 33 posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Zielonej Górze z dnia 12 września 1956 r., Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW PZPR wrzesień-październik 1956...; Protokół nr 35...

stanowisku I sekretarza KC PZPR Bolesława Bieruta. Doraźne ustępstwa Gomułki wobec Kościoła katolickiego umożliwiły krótkotrwały powrót nauki religii do placówek oświatowych⁴⁴. W Czerwieńsku będącym od 1957 r. osiedlem miejskim w roku szkolnym 1959-1960 katechizację w miejscowej szkole podstawowej prowadził następca kapłana Ludwika Muchy proboszcz ks. Felicjan Szklany⁴⁵.

Daniel Koteluk

THE DISSONANCE BETWEEN THE PARTY-NATIONAL ADMINISTRATION
AND SOCIETY AGAINST RELIGIOUS EDUCATION IN RURAL SETTLEMENT
OF CZERWIEŃSK IN ZIELONA GÓRA POVIAT, 1952-1956

S u m m a r y

In 1955 with the beginning of the ministry in the parish dedicated to St Adalbert in Czerwieńsk by priest Stanisław Stępień from his initiative, despite surveillance and insults from the safety apparatus, he succeeded in encouraging the believers to be more active, especially in 1956. This activity was focused on propagation of the ideas of the Catholic Church among their children who were taught in the local primary school. It was women who played the key role in these efforts and who led to the decisive meeting of the parents' committee which was held at the end of September 1956. These actions proved to be ineffective because the voivodeship administration of the Polish United Workers' Party in Zielona Góra used the members of party-national administration of this rural settlement which acted against religious education during the committee. It was a pyrrhic victory as one month later the final decomposition of Soviet system in the country took place. As a result the party with the new First Secretary of Central Committee of the Polish United Workers' Party, Władysław Gomułka agreed to the temporary return of religious education. They kept in mind the benefits resulting from short-lived normalisation of relations between the communist country and the Catholic church which depended on the appeasement of public feeling. Felicjan Szklany, the parish priest taught religious education in an educational institution in Czerwieńsk in the school year 1959-1960.

---

⁴⁴ N. Bethell, *Gomułka. His Poland and his Communism*, London 1969, s. 248-249; szerzej zob.: B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 2, cz. 1: 1956-1963, Olsztyn 2000; H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*, Białystok 1997.

⁴⁵ Charakterystyka proboszcz ks. Szklany Felicjan z parafii Czerwieńsk, Zielona Góra, 20 sierpnia 1960 r., tajne, odpis, Ksiądz Felicjan Szklany 1950-1970 (1977), WdSW, PWRN, AP w ZG SK, sygn. 3084.